

Oorlog en vrede

Op 16 mei is in Rotterdam de vereniging 'Economisten voor Vrede' opgericht. Doelstelling van de vereniging is het leveren van een bijdrage aan een integrale visie op vrede en veiligheid met de kennis die de economische professie ten dienste staat. Daartoe wil zij onder meer onderzoek stimuleren naar de kosten van bewapening, de factoren die de besluitvorming over militaire uitgaven beïnvloeden en de gevolgen van wapeningswedloop en wapenhandel voor de problemen in ontwikkelingslanden. 'Economisten voor Vrede' vormt de Nederlands-Vlaamse tegenhanger van de eind 1988 in de VS opgerichte vereniging 'Economists against the arms race'. Aanleiding voor de oprichting van deze verenigingen is de constatering dat binnen de economische wetenschap de analyse van de oorzaken en gevolgen van oorlog en bewapening een te beperkte plaats krijgt. Vijf jaar geleden wees prof. J. Tinbergen in een artikel in *ESB* al op het veronachtzamen van dit belangrijke vraagstuk door de economische professie¹. Hij hield toen een pleidooi voor een andere houding van de economische wetenschap ten aanzien van de verschijnselen van oorlogvoering en oorlogsvoorbereiding. De economie zou deze zaken niet langer als exogene verschijnselen moeten behandelen, maar als object van keuze. Zijn artikel vormde een oproep aan de economische professie om meer aandacht te besteden aan een nieuw hoofdstuk van het vak.

Economen hebben zich over het algemeen weinig beziggehouden met het analyseren van de oorzaken en gevolgen van oorlog en vrede. Sinds Adam Smith in *The wealth of nations* oorlog als "the noblest of all arts" omschreef en de bescherming van de staat tegen geweld en invasie door andere onafhankelijke landen als "the first duty of the sovereign" betitelde, beschouwen de meeste economen oorlog en militaire inspanningen als een noodzakelijk kwaad. De hoogte van de militaire uitgaven zien zij als een weerspiegeling van preferenties, die voor de economie een gegeven zijn. Het is de prijs voor veiligheid die een land bereid is te betalen. Adam Smith liet zich reeds somber uit over de hoogte van deze prijs. Hij stelde dat er een positief verband bestaat tussen het ontwikkelingsstadium van een staat en de hoogte van de uitgaven voor defensie. Hiermee gaf hij aan wel degelijk oog te hebben voor de nadelige gevolgen van een krachtige bewapening voor de economie van een land.

Een belangrijke taak voor economen is het wijzen op de mogelijke alternatieve bestedingen en het bewust maken van het publiek van de werkelijke kosten die met de zorg voor veiligheid in militaire zin gepaard gaan. De defensie-uitgaven zijn in veel landen zo hoog opgelopen dat voor andere overheidstaken te weinig middelen resteren. Zo kan men in de VS spreken van een 'crowding out' van publieke uitgaven voor onderwijs, huisvesting en infrastructuur door de nadruk die onder president Reagan werd gelegd op het opvoeren van de Amerikaanse bewapening. Diverse onderzoeken hebben aangetoond dat het werkgelegenheidseffect van civiele overheidsbestedingen groter is dan van bestedingen voor militaire doeleinden. Wereldwijde ontwapening kan voorts een belangrijke stimulans betekenen voor het ontwikkelingsproces in de derde wereld. Onderzoek van Leontief en Duchin² heeft uitgewezen dat een blijvende vermindering van de uitgaven voor bewapening met een derde tot een stijging van het bnp en de

consumptie leidt in alle landen behalve de olieproducerende ontwikkelingslanden. Met name de armste landen in Afrika zouden sterk kunnen profiteren.

Naast bewapening en het voeren van oorlog leent ook de totstandkoming van een vredesregeling zich voor economische analyse. Het grote voorbeeld daarvan is de analyse die J.M. Keynes maakte van de vredesonderhandelingen in Parijs na de eerste wereldoorlog. Als geen ander voorzag hij tot welke desastreuze gevolgen het onderhandelingsresultaat kon leiden. Teleurgesteld over de gang van zaken verliet hij de Engelse delegatie en werkte zijn visie uit in een boek waarin hij zich op grond van economische argumenten keerde tegen de herstelbetalingen die de geallieerden aan Duitsland oplegden. Hij meende dat deze veel te hoog waren en dat inruil ervan in de praktijk gedoemd was te mislukken³. Helaas heeft de geschiedenis het gelijk van Keynes aangetoond: het verdrag van Versailles slaagde er niet in duurzame ontwapening op gang te brengen, maar bleek daarentegen aanleiding te geven tot nieuwe conflicten. De actuele betekenis van deze historische les is dat het voorbij laten gaan van de kans voor een reallocatie van militaire middelen, het 'omsmeden van zwaarden in ploegscharen', grote gevaren met zich brengt. De economische gevolgen van de tweede wereldoorlog zijn zo ingrijpend dat wij een halve eeuw later nog steeds met de tekortkomingen van de naoorlogse vredesregeling worden geconfronteerd. De discussie over de wijze waarop de tweedeling van Europa tot een goed einde moet komen, heeft een sterke economische component. In belangrijke mate zijn het economische factoren geweest die de politieke wending in Oost-Europa hebben afgedwongen. Nu de ommezwaai eenmaal gemaakt is, moet een succesvolle omschakeling van plan- naar markteconomie in Oost-Europa de welvaarts kloof tussen Oost en West verminderen. Daarmee komt een blijvende marginalisering van de militaire dimensie van het veiligheidsvraagstuk binnen de Europese context in zicht.

Met de voorgenomen verlaging van de defensie-uitgaven in Oost en West is de discussie op gang gekomen over de besteding van het 'peace dividend' van het einde van de koude oorlog. Het zou een goede zaak zijn wanneer althans een deel van de vrijkomende middelen wordt aangewend om te voorzien in de behoefte aan integrale veiligheid. Niet langer kan men volstaan met louter de militaire dimensie van veiligheid tot primaire overheidstaak te rekenen. Essentieel voor het begrip veiligheid is dat het betrekking heeft op alles wat het voortbestaan bedreigt. Daaronder vallen ook ecologische bedreigingen en de Noord-Zuidproblematiek. Het gaat hierbij niet alleen om een politieke belangenafweging maar ook om het helder tegenover elkaar stellen van de keuzen die aan een verantwoorde besluitvorming ten grondslag liggen. Economen kunnen hierin een belangrijke taak vervullen.

A.J. Wolters

1. J. Tinbergen, De economie van de oorlog, *ESB*, 20 februari 1985, blz. 172-175.

2. Besproken in de bijdrage van H. de Haan in B. Goudzwaard (red.), *Economie, bewapening en ontwikkeling*, Jaarboek studiering post-keynesiaanse economie 1985, Samsom Uitgeverij, 1985, blz. 17-63.

3. J.M. Keynes, *The economic consequences of the peace*, Penguin, Harmondsworth, 1988 (1919).